

# Het volgzame Nederland

## Kanttekeningen bij de lessen van het "voormalig Joegoslavië"

Door Vinko Prizmic

In een thema-nummer van Idee (december 1995) is door een aantal gerespecteerde auteurs getracht het drama van het voormalig Joegoslavië te ontrefelen. Het was een serieuze, maar niet altijd evenwichtige poging: na lezing van de artikelen bleef men met een onbevredigd gevoel achter. In eerste instantie leek door de Akkoorden van Dayton de zaak min of meer beklonken en een reactie zou als mosterd na de maaltijd komen. Naderhand realiseerde ik me dat Europa, laat staan de wereld, nog een aantal brandhaarden van het 'type' als in Joegoslavië kent. Er blijft dus een groot gevaar voor herhaling van dezelfde misvattingen bestaan, als een juiste analyse van de oorzaken van het uiteenvallen van Joegoslavië uitblijft.

Als geboren Kroaat en getogen Nederlander ben ik bij voorbaat geschikt en ongeschikt een oordeel te vellen over het grootste drama in het Europa van na de Tweede Wereldoorlog. Geschied vanwege (voor)kennis van het verleden en heden van volkeren op het territorium van voormalig Joegoslavië, en ongeschikt omdat mijn emotionele binding met het gebied de objectiviteit in de weg zou kunnen staan.

### *Inschattingsfouten*

Ik wil het vooral hebben over de inschattingsfouten die door de landen van (West-)Europa - individueel en gezamenlijk - zijn begaan.

Het eerste dat mij opvalt is dat men steeds over Joegoslavië spreekt alsof het altijd heeft bestaan en het een vanzelfsprekendheid betreft. Maar welke waarde moeten we hechten aan een periode van zeventig jaar in een geschiedenis van dertien eeuwen? Joegoslavië was de facto (volkenrechtelijk) een illegale staat, gesticht zonder raadpleging van de volken die daar voordien in verschillende (al dan niet nationale) staten hebben geleefd. Ze werden door de overwinnaars van de Eerste Wereld-

*Geboren Kroaat en getogen Nederlander noemt Prizmic zich. Een reactie van een direct en indirect betrokkene op de kwestie 'Joegoslavië'.*

oorlog tot elkaar veroordeeld. Weet men eigenlijk wel dat Vojna Krajina - in de letterlijke betekenis van Militair Randgebied - vijf eeuwen lang de grens tussen Christendom en Islam vormde? Dit laatste is niet bedoeld als een waardeoordeel of vooroordeel over sommige volkeren, maar als een indicatie voor de cultuurverschillen die aan weerskanten van de grens gedurende vijfhonderd jaar hebben

bestaan.

De onderlinge problemen van de Balkan-volkeren zijn niet zozeer door het Verdrag van Versailles (1919) ontstaan, maar door het ondergeschikt maken van katholieke Slovenen en Kroaten, gewend aan een parlementaire democratie, aan het gezag van het Servische orthodox-christelijke koninkrijk zonder een parlementaire traditie.

Slovenen, Kroaten, gedeeltelijk Montenegrijnen ('Zuid-Serviërs'), 'niet-bestaande' Macedoniërs en moslims, laat staan de Kosovo-Albanezen, hebben Joegoslavië nooit als hun eigen staat ervaren, laat staan geaccepteerd. Ze hebben het hoogstens getolereerd. De machthebbers van het eerste Joegoslavië hebben getracht deze verschillende volkeren met brute macht in elkaar te doen 'versmelten'. En de communisten in het tweede Joegoslavië verklaarden de discussie over de verschillen tussen de nationaliteiten taboe en stonden uitsluitend de lofzang aan de *Broederschap - Eendracht* toe. Helaas, de etnische, culturele, godsdienstige, mentaliteits- en de taalkwesties bleven onverwerkt en onopgelost onder de oppervlakte borrelen. De resultaten zijn bekend.

### *Volgzame houding Nederland*

Nederland, zelfs toen het nog een wereldmacht was, heeft nooit eerder interesse voor Midden- en Oost-Europa getoond. Hierdoor was Nederland, vooral in de tijd van de Koude oorlog, op de Balkan-expertise van de grootmachten aangewezen. Hetgeen in de praktijk betekende dat het de politiek van dezelfde grootmachten klakkeloos volgde. Aangezien alle drie de Westerse (Europese) grootmachten bij het conflict in Joegoslavië ook een min of meer verborgen agenda hadden, ontstond er voor Nederland een onoverzichtelijke situatie. Groot-Brittannië handelde overeenkomstig haar manische angst dat Duitsland door het aanpakken

*Vinko Prizmic heeft publicistiek gestudeerd. Hij is lid van de Commissie Buitenland en vice-voorzitter van de Adviesraad van D66. Hij publiceerde in NRC Handelsblad en Trouw een aantal artikelen over de oorlog in het voormalig Joegoslavië. In september a.s. verschijnt zijn roman Zonen van Bosnië.*

met Kroatië de landroute naar het Midden-Oosten in handen zou krijgen. Frankrijk verliet zich in eerste instantie op historische sentimenten en koos partij voor 'bondgenoot' Servië. Het niet altijd even diplomatiek handelende Duitsland, dat wel van oudsher over een gedegen historische kennis van de Balkanmentaliteit bezit, werd in de internationale betrekkingen op weinig elegante wijze aan het recente verleden herinnerd en naar de achtergrond gedrukt. Hieruit kunnen we concluderen dat als we ooit een Europese eenheid willen bereiken, het een eerste vereiste zal zijn om het huidige Duitsland niet langer op de daden van het nazi-regime aan te spreken.

### **Duits-Kroatische bondgenootschap**

Veel misvattingen in het themanummer van Idee over het voormalig Joegoslavië zijn gebaseerd op het vertrouwen in de Anglo-Franse en het wantrouwen in de Duitse expertise. Eén van de hardnekkigste misverstanden die telkens herhaald wordt, is het Duits-Kroatische bondgenootschap tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dit bondgenootschap heeft daadwerkelijk bestaan, maar dan in dezelfde vorm en omvang als tussen nazi-Duitsland en Mussert-Nederland. De Ustasji-beweging, die in de periode 1941-1945 in Kroatië met hulp van het Duitse bezettingsleger aan de macht was gekomen, telde nooit meer dan 5.000 leden en controleerde nooit meer dan 1/3 van het land. Tegelijkertijd namen ongeveer 200.000 Kroaten deel aan het partizanenleger. (Als zoon van een partizaan ben ik met een enorme Duitslandhaat in datzelfde Kroatië groot gebracht.)

De 'voortijdige erkenning van Kroatië' wordt eenzijdig op het conto van Duitsland geschreven. Het begrip 'voortijdig' verdient echter een nadere analyse. Het siert Raymond Detrez dat hij als één van de eersten deze mening probeert te onderbouwen, zij het met mijns inziens weinig overtuigende en steekhoudende argumenten. Zijn eerste argument is dat "het geen gewoonte is om een land in oorlog te erkennen". De historische feiten zijn helaas anders. Vele Afrikaanse landen zijn erkend zonder dat er ook maar sprake is geweest van enige vrede. Algerije is door vele landen erkend terwijl het in oorlog was met Frankrijk. Volgens dezelfde bewering van Detrez zou de staat Israël, die vanaf het ontstaan in een permanente oorlog met de buurstaten is verwikkeld, nooit erkend hebben mogen worden.

Het tweede argument dat "het ontstaan van staten een langdurig proces is en de instemming van alle betrokkenen vereist", kan ook niet overtuigen omdat bijvoorbeeld de staat Israël en de Baltische staten zeer haastig zijn erkend, terwijl de instemming van alle betrokkenen ver te zoeken was. Daarbij dient vermeld te worden dat Kroatië al duizend jaar, ongeacht of het onafhankelijk was of dat het een deel van een groter statenverbond uit-



*Commissiedebat over de kwestie Joegoslavië*

maakte, altijd een bepaalde mate van zelfbestuur heeft gekend. Bovendien erkende de Joegoslavische Grondwet expliciet het recht van alle republieken om zich af te scheiden.

Als we hieraan toevoegen dat voorafgaande aan de eenzijdige Kroatische afscheiding een volksreferendum voorafging (opkomst ca. 90%, uitslag: 92% van de uitgebrachte stemmen vóór afscheiding), had ons toch duidelijk moeten zijn dat het de Kroaten ernst was met de afscheiding en deze signalen hadden tijdig naar juiste waarde moeten worden geïnterpreteerd.

Naar mijn mening zijn Kroatië en Slovenië te laat erkend in plaats van 'voortijdig'. Voor Slovenië had de te late erkenning geen grote consequenties, maar een eerdere erkenning van Kroatië zou vele Kroatische en Servische levens kunnen redden en de materiële schade zou beperkter zijn gebleven. Het aantal slachtoffers voor de erkenning van Kroatië tegenover het aantal dat na de erkenning is gevallen, staat in een verhouding van 10 : 1. De internationale erkenning van Kroatië heeft de oorlog in dit land dus feitelijk min of meer beëindigd.

Mijn interpretatie van de Duitse 'erkenningshaast' is dat Duitsland als enige grootmacht in West-Europa over voldoende Balkan-ervaring beschikte om te weten hoe een oorlog daar te beëindigen.

De stelling van Detrez dat Bosnië-Herzegovina te vroeg is erkend, lijkt mij juist. Het Bosnische onafhankelijkheidsreferendum leverde weliswaar getaltechnisch de juiste percentage ja-stemmers op, maar het referendum werd door één van de drie volken - tevens één derde van de bevolking - geboycot. Voor de betrokken politici had dit een teken aan de wand moeten zijn. Aangezien ze volgens het principe 'gelijke monniken, gelijke kappen' gehandeld hebben, werd Bosnië/Herzegovina erkend zonder dat er sprake was van consensus van één van de gelijkwaardige volkeren. En passant werd ook Macedonië hierin meegenomen. De turbulentie omtrent de erkenning van dit laatste land is wat mij betreft illustratief voor de gedemonstreerde Europese 'eenheid' (1).

(1) Over erkenning van Macedonië kan men meer lezen in *Joegoslavische Kroniek 1991-1992* van Henry Wijnaendts.

Als we de oorzaken van het Westerse debâcle op de Balkan zoeken, dan zijn deze verbonden met het al eerder genoemde gebrek aan eensgezindheid tussen Groot Brittannië, Frankrijk en Duitsland. Zolang de Britten en Fransen weigeren te begrijpen dat de Balkan anno 1996 niet meer de Balkan van 1916 is en de Duitsers hun kennis niet wat diplomatieker kunnen verkopen, zullen ook toekomstige tragische ontwikkelingen in Midden- en Oost-Europa niet kunnen worden voorkomen. De kleinere actieve landen (Nederland, België, Denemarken etc.), laten zich door het ontbreken van eigen Balkan-ervaring en van directe eigen belangen in het kielzog van de drie grote bondgenoten heen en weer slingeren, met soms desastreuze gevolgen (Srebrenica).

Dit is overigens geen onschuld-pleidooi voor de volken van de Balkan. Ongeacht hoe vaak zij door de halfslachtige beloftes van anderen op het verkeerde been zijn gezet, blijven zij degenen die vechten. Ongeacht hoe de historische winst-verliesrekening er uit zal zien, blijft het een feit dat hetzelfde resultaat bereikt had kunnen worden met een veel kleiner verlies aan mensenlevens, materiële middelen en cultureel erfgoed.

### *Geen evenredige schuldverdeling*

Het gaat mij echter te ver om de schuld voor de Derde Balkan-oorlog evenredig te verdelen. We moeten inzien dat de evenredige schuldverdeling niets anders is dan een poging om onze handen in onschuld te wassen, maar dat zal op een langere termijn contra-productief uitwerken. Het niet berechten van de oorlogsmisdadigers - aan alle drie de kanten - zal het rechtsgevoel van gewone mensen in wraakgevoel veranderen en dat zal de vrede op de Balkan beslist niet ten goede komen.

We moeten ook inzien dat 'geen kant kiezen' - vooral in de strijd tussen ongelijke partners - ook een keuze is. Een keuze die onze hoogbeschaafde menselijkheidsnormen niet kunnen verdragen.

Na vijf jaar oorlog kunnen we niet meer over één schuldige en twee (of meer) onschuldige partijen spreken. Alija Izetbegovic beweerde in het begin van 1992 dat voor een oorlog twee partijen nodig zijn en in Bosnië ontbrak volgens hem een tweede partij... We weten inmiddels hoe naïef deze bewering is.

Om te bewijzen dat Kroaten en Serven in gelijke mate schuldig zijn, haalt men altijd de plannen van Groot-Servië en Groot-Kroatië naar voren. Het valt niet te ontkennen dat aan beide kanten van de rivier de Drina een aantal mensen met die plannen rond loopt. Maar die plannen zijn aan de Servische kant al honderden-vijftig jaar geleden geformuleerd en gepubliceerd door Ilija Garesanin (Nartenije, 1844: "Bosnië is een Servisch land"), daarna gekoesterd door Vuk Karadzic, Nikola Pasic etc, herhaald in het Memorandum van de Servische Academie van Wetenschap en Kunsten in 1987. Daar tegenover staat een menukaart van de Kroatische president Tudjman met een door Bosnië getrokken S.

### *Vredeskans*

De enige echte vredeskans voor Bosnië lijkt mij de zo eerlijk mogelijke opdeling van Bosnië in drie staten, met spijkerharde territoriale garanties van de NAVO voor iedereen, maar vooral voor de moslims. Als men naar de "samenwerking en het onderling vertrouwen" van Moslims en Kroaten kijkt, (over het vertrouwen van de Serven in de twee andere volken hoeft niets gezegd te worden) dan wordt de portée van deze bewering duidelijk. In de

kringen van echte Balkan-experts leeft al een tijdje de overtuiging dat alleen nog drie aparte Bosnische staten mogelijk zijn.

We moeten tevens niet vergeten dat de herovering van Krajina de onmisbare voorwaarde en directe inleiding voor het bereiken van vrede in Bosnië vormde. Alle Coutillero-, Carrington- en Vance-Owenplannen hebben de winnende partij niet aan de onderhandelingstafel kunnen brengen. Deze plannen verschillen niet wezenlijk met elkaar, noch met het *Dayton Agreement*. Het enige verschil is het militaire evenwicht dat door de verovering van Krajina werd bereikt.

Lamentaties over wat we hadden moeten doen of wat we nagelaten hebben, hebben geen zin. Een paar mensen en organisaties (onder andere de CIA) hebben ver voor het uitbreken van de oorlog gewaarschuwd voor de westerse inactiviteit. Er werd niet naar hen geluisterd. Tot op de dag van vandaag worden de meningen van mensen met de meeste kennis van zaken (waaronder ambassadeur Henry Wijnaendts) stelselmatig genegeerd.

We zullen echter moeten leren luisteren en dienovereenkomstig handelen. De Baltische staten zijn nog niet 'safe'. De Hongaarse minderheden in Slowakije en Roemenië kunnen nog steeds de 'zwarte Piet' toespeeld krijgen of eventueel de plannen over hereniging met de moederlanden gaan koesteren. De Polen in Oekraïne en de Russen in de voormalige niet-Slavische Sovjetrepublieken zijn nog niet uit de problemen. Het Sudetenland hoeft niet eeuwig rustig te blijven, de kwestie Moldavië is naar mijn mening niet opgelost en de grenzen aan de Oder en de Neis liggen nog steeds gevoelig. Het 'vergeten' vraagstuk Kosovo zal in de nabije toekomst weer oplaaien. Zijn wij in staat antwoorden te formuleren op deze kwesties?

De ontwikkelingen in Rusland geven geen reden tot optimisme. Of het land op den duur onze bondgenoot zal worden of dat het op een tweede Koude Oorlog zal aansturen is vooralsnog onduidelijk.

Moeten wij niet een vastomlijnd idee hebben over waar het toekomstige ijzeren gordijn dient te lopen. Zou het niet 'safer' zijn als het gordijn ten oosten van Bosnië in plaats van ten westen van Kroatië zou worden neergelaten? De wens 600 km van de Kroatische kust in handen te houden en de fundamentalistische Islam buiten Bosnië lijkt mij niet onredelijk.

### *Engagement*

Of wij het verwerpelijk vinden of niet, de Derde Balkanoorlog zal niet de laatste oorlog op etnische, nationale of godsdienstige gronden in Europa zijn, laat staan in de wereld. Vroeg of laat kan dat ons eigen bestaan bedreigen. Om onszelf te beschermen zullen wij moeten bepalen welk conflict voor onze veiligheid bedreigend is en dienovereenkomstig handelen. In andere gevallen kunnen wij onze rol beperken tot 'neutrale peacekeepers' die zorgdragen dat het vrijwillige 'kanonnenvlees' met volle maag sterft.

We zullen aan onszelf duidelijk moeten maken of we ergens op humanitaire, strategische of andere gronden optreden. Dit moet het type en de omvang van onze engagement bepalen. Onze actie moet dan niet als uitgangspunt de eigen beschaving of denkwijze hebben. Deze moet gerelateerd worden aan de situatie en de mentaliteit van mensen ter plekke.

Op de Balkan hebben we hopelijk geleerd dat 'pappen en nat houden' niet effectief is. ♦